

Blues in the Marshes

Socio-Economic Review

LIFE+ Project

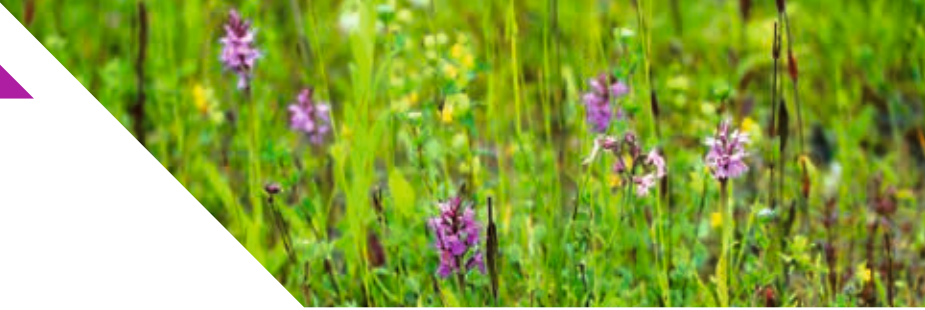

Natuurmonumenten

Blues in the Marshes

Samenvatting

In het Natura 2000-gebied Vlijmens Ven, Moerputten, Vughtse Gement en Bossche Broek is het LIFE+ project 'Blues in the Marshes' in 2011 geïmplementeerd. Dit project is uitgevoerd door Natuurmonumenten en haar partners Waterschap Aa & Maas, De Vlinderstichting, Staatsbosbeheer en Gemeente Heusden. Binnen dit project werd een enorm stuk landbouwgrond (170 ha) getransformeerd in natte hooilanden. De resultaten voor biodiversiteit zijn intensief gemonitord door De Vlinderstichting en de hydrologische activiteiten zijn gevolgd door Waterschap Aa & Maas. Verder zijn diverse recreatieve voorzieningen zoals uitkijkpunten en een looproute gerealiseerd.

Naast natuurwaarden is het interessant om te kijken wat de effecten van 'Blues in the Marshes' zijn op de maatschappij. Dit doen we aan de hand van de Socio-Economic Review. Het rapport meet de impuls van het project op recreatie en de ecosystemendiensten. Zo wordt de impact van het project duidelijk gemaakt, op basis van interviews met bezoekers, bestuurders, overheid en natuur- en milieuorganisaties in het projectgebied van 'Blues in the Marshes'. Een duidelijke uitkomst was het cijfer dat bezoekers gaven aan het natuurgebied; dat is gestegen van een 6,8 naar een 8,4. Ook bleek dat bijna 40% van de bezoekers het natuurgebied vaker bezoekt, nu het project is voltooid. Door middel van interviews over het project, werd een 'Top 3' waargenomen in ecosystemendiensten waaraan het project een bijdrage levert. De belangrijkste 3 ecosystemendiensten van het gebied zijn: waterberging, bodemkwaliteit en groene recreatie. Voor alle ecosystemendiensten wordt een verbetering aangegeven. Bij de Top3 is de toename helemaal duidelijk. Hierbij wordt de bijdrage van de natuurinrichting aan deze belangrijke maatschappelijke functies door iedereen herkend en gewaardeerd.

Summary

In the Natura 2000 area Vlijmens Ven, Moerputten, Vughtse Gement and Bossche Broek the LIFE+ Project 'Blues in the Marshes' has been implemented in 2011. This project was executed by Natuurmonumenten and its partners Waterschap Aa & Maas, De Vlinderstichting, Staatsbosbeheer and Gemeente Heusden. Within this project, an enormous area of agricultural land (170 ha) was being transformed into wet meadows. The results for biodiversity have been intensively monitored by De Vlinderstichting and the hydrological activities have been monitored by Waterschap Aa & Maas. Furthermore, various recreational facilities such as observation platforms and a walking route have been realized.

In addition to nature development it's interesting what the effects are on society. This research is done in the Socio-Economic Review. This report measured the impulse of the project to the recreational sector and the ecosystem services. To make a statement about the project on the basis of interviews with visitors, administrators, the government, nature- and environmental organizations in the project area of 'Blues in the Marshes'. A significant outcome, was the appreciation for the nature area. It had increased from a 6.8 to a 8.4. Also was found that close to 40% of the visitors, visited the nature area more often after the project was completed. Through interviews about the project, there was perceived a 'Top 3' in ecosystem services that the project contributed to. All ecosystem services showed improvement. This was clearly visible in the Top 3. The contribution of the project for nature and the community was clear for all the participants and it was highly appreciated.

Inhoudsopgave

	Inleiding en methodiek	4
1.	Het belang van ecosysteemdiensten	5
	Het behoud en herstel van ecosysteemdiensten	7
2.	Ecosysteemdiensten LIFE+ project 'Blues in the Marshes'	9
	Productieve diensten	9
	Drinkwater	9
	Hout, vezels, genetische bronnen	9
	Regulerende diensten	9
	Bestuiving	9
	Bodemkwaliteit	10
	Koolstofvastlegging	10
	Reinigend vermogen bodem, water, lucht	10
	Waterberging	10
	Culturele diensten	11
	Groene recreatie	11
	Natuurlijk erfgoed	11
	Symbolische waarde	11
	Wetenschap en educatie	11
3.	Resultaten ecosysteemdiensten	13
4.	Resultaten bezoekersonderzoek	15
5.	Conclusies	17
6.	Bijlagen	18
	A. Interviewvragen	18
	B. Enquêteresultaten bezoekersonderzoek 'Blues in the Marshes'	20

Inleiding en methodiek

Om de impact van het LIFE-project Blues in the Marshes in de omgeving te kunnen meten, heeft Natuurmonumenten voor de Socio-Economic Review een onderzoek gedaan op basis van deskresearch, een kwantitatief bezoekersonderzoek (enquête) en een kwalitatief (interviews) met betrokken partijen, waarbij de ecosysteemdiensten als uitgangspunten dienden.

Onderzoeksmethode naar ecosysteemdiensten

Voor het onderzoek naar de ecosysteemdiensten is een student van de HAS, Toegepaste biologie, 4 maanden aan het werk geweest. Hij heeft onderzocht welke methodieken van ecosysteemdiensten er gangbaar zijn. Vervolgens is er voor gekozen te werken met de ecosysteemdiensten, zoals die zijn benoemd door het Planbureau voor de Leefomgeving/WUR/CICES, 2014.

Samen met de partners van het project zijn 9 partijen voor een interview in beeld gebracht. Voor de interviews is een lijst met enquêtevragen uitgewerkt, waarna vervolgens de interviews zijn gehouden. Deze interviews richtten zich vooral op de kwalitatieve aspecten van de ecosysteemdiensten. De uitkomsten zijn vervolgens verwerkt in dit document.

Bezoekersonderzoek

Om een beeld te vormen van de mensen in de omgeving en hoe zij het gebied ervaren en hoe ze tegen de natuurinrichting aankijken is er begin 2018 een bezoekersonderzoek uitgevoerd door Natuurmonumenten. Het doel van het bezoekersonderzoek was:

- een beeld krijgen van de kernmerken en beschrijving van de bezoekers van het projectgebied
- inzicht krijgen in hun beleving van het projectgebied voor en na de inrichting
- inventarisatie van wensen en ideeën om het gebied nog verder te ontwikkelen

Er werd gebruik gemaakt van een digitale enquête, die via social media en de pers verspreid is in de periode februari en maart 2018. Daarnaast zijn er diverse enquêteurs een aantal dagen en op verschillende tijden in die periode (doordeweekse dagen en weekend) in het veld geweest om de bezoekers in onze gebieden te interviewen. Het ging om het totale projectgebied, dus Moerputten, Vughtse Gement, Vlijmens Ven en Bossche broek.

Voor de vragenlijst is onder andere gebruik gemaakt van de tevredenheidsonderzoeken, zoals Natuurmonumenten die standaard heeft. Daarnaast zijn er vragen toegevoegd die specifiek betrekking hebben op het LIFE+ project.

1. Het belang van ecosysteemdiensten

De natuur levert op een haast onmerkbare manier allerlei diensten aan de mens. Die diensten worden ecosysteemdiensten genoemd. Sommige van deze ecosysteemdiensten zijn zichtbaar, zoals de productie van voedsel en hout. Andere ecosysteemdiensten zijn minder zichtbaar, zoals de zuivering van oppervlaktewater door een rietmoeras. In economische afwegingen telt het belang dat mensen hebben bij deze door de natuur geleverde diensten lang niet altijd volwaardig mee. Met dit rapport brengen we de ecosysteemdiensten voor dit project gebied in beeld, zodat er een beter besef komt bij de betrokkenen in het gebied dat het belang van natuur verder rijkt dan biodiversiteit.

‘Ecosystemen vervullen de belangrijkste diensten van het menselijk bestaan. Productiediensten zorgen voor bijvoorbeeld voedsel, water en hout. Regulerende diensten bepalen mede de omstandigheden waarin de mens leeft door bijvoorbeeld koolstofvastlegging en waterveiligheid. Culturele diensten dragen in belangrijke mate bij aan ons welbevinden, door de schoonheid van de natuur en de identiteit die ze culturen verschaffen. Mogelijk speelt de mondiale achteruitgang van ecosysteemdiensten een rol bij actuele crises zoals klimaatopwarming, voedselproblematiek, overstromingen en droogtes, verwoestijning, armoede, conflict en migratiestromen.’

Voorbeelden van ecosysteemdiensten in Nederland

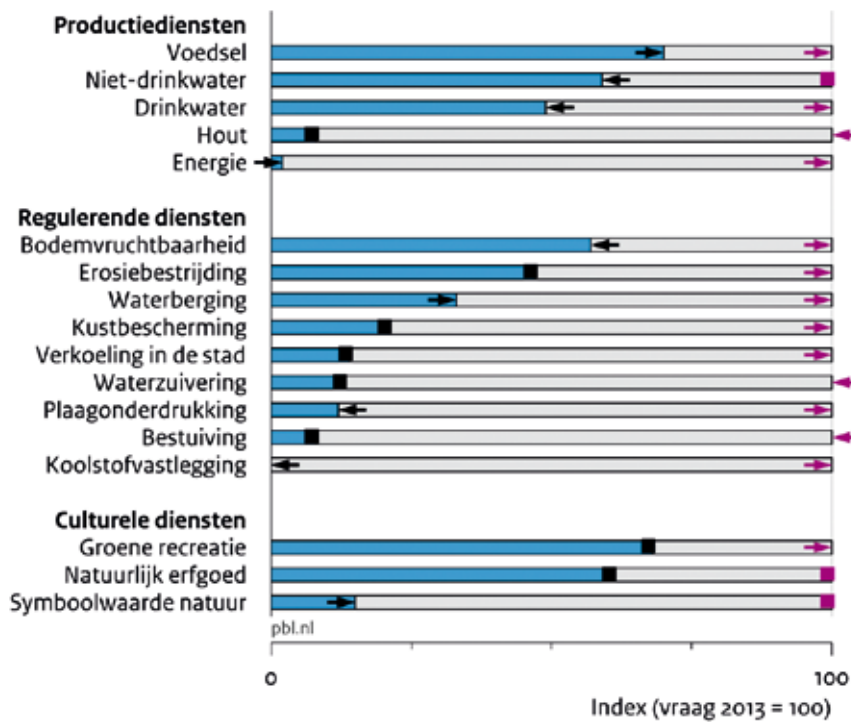
Het behoud en herstel van ecosystemediensten

'De Nederlandse samenleving maakt gebruik van verschillende goederen en diensten die ecosystemen leveren – de zogeheten ecosystemediensten. Door zichtbaar te maken wat de status en trends zijn van deze ecosystemediensten, kunnen ze een duidelijker onderdeel worden van de besluitvorming door de overheid en bedrijfsleven.

Landelijke resultaten laten zien dat voor veel ecosystemediensten de trend de afgelopen circa 25 jaar negatief is; het aanbod van diensten uit de natuur neemt af, terwijl de vraag groeit. In geen enkel geval voorzien ecosystemen in de hele vraag van de markt.

Natuurgebieden leveren, ondanks de beperkte oppervlakte, het grootste aandeel bij de meeste ecosystemediensten in Nederland.'

Levering van goederen en diensten uit ecosystemen

■ Afkomstig uit Nederlandse ecosystemen
■ Niet afkomstig uit Nederlandse ecosystemen (import/technisch alternatief/onvervuld)

Verandering van aanbod sinds 1990

→ Toename
■ Stabiel
← Afname

Verandering van vraag sinds 1990

→ Toename
■ Stabiel
← Afname

Bron: PBL; Alterra, Wageningen UR 2014

www.pbl.nl

2. Ecosysteemdiensten LIFE+ project 'Blues in the Marshes'

Voor het Socio-Economic Review is gekeken welke ecosysteemdiensten van toepassing zijn in het plangebied van Blues in the Marshes. Uit dit onderzoek komen 11 diensten naar voren die van toepassing zijn op dit gebied. Deze worden hier eerst algemeen toegelicht. In hoofdstuk 5 volgt de koppeling met de resultaten in het veld en de interviews.

Productieve diensten

Drinkwater

Drinkwater wordt gewonnen uit oppervlakte- en grondwater. Voor het produceren van genoeg drinkwater is het belangrijk dat voldoende regenwater kan infiltreren in de bodem en zo het grondwater kan aanvullen. Ongeveer 60% van het drinkwater wordt geproduceerd uit grondwater en 40% uit oppervlaktewater. De kwaliteit van de bronnen is nog niet op orde, waardoor extra zuivering nodig is door Brabant Water. Het drinkwaterbedrijf maakt gebruik van zuiveringsstappen die zijn aangepast aan de waterbron. Het ingenomen water wordt bijvoorbeeld gezuiverd door zand- en koolstoffilters, beluchting, vlokmiddelen en belichting met Uv-straling. Hierdoor wordt de goede kwaliteit van het drinkwater gewaarborgd.

Bij gebruik van teveel grondwater voor drinkwater kunnen natuurgebieden verdrogen en kan een watertekort ontstaan voor de landbouw of industrie. Regenwater dat op de bodem valt, blijft gedeeltelijk in de bodem hangen en zakt deels uit naar het grondwater. Het water dat dieper wegzakt naar het grondwater wordt door micro-organismen en zanddeeltjes in de bodem gezuiverd en gefilterd. Brabant Water maakt hiervan gebruik bij het infiltreren en zuiveren van rivierwater. Het samenspel van neerslag, bodem en vegetatie in het landschap is bepalend voor de watervoorziening van beken, rivieren, meren en het grondwater. Naast de productie van drinkwater is dit ook van belang voor industriewater, landbouw, en waterleven.

Hout, vezels, genetische bronnen

Biomassa is de verzamelnaam van het organisch materiaal van planten en dieren. Bij hout, vezels en genetische bronnen gaat het om een breed scala aan biomassaproducten die in de natuur en landbouw geoogst kunnen worden: hout, vezels, bloemen, sappen, hars en genetisch materiaal. Bossen en natuurgebieden leveren hout en vezels en zijn de bewaarplaats van genetische bronnen. Hout en vezels kunnen direct worden gebruikt voor hoogwaardige gebruiksproducten, zoals fineer en bouw materiaal. Hout, gras, planten en algen worden ook steeds meer geraffineerd tot grondstoffen voor biochemische en medicinale toepassingen. Genetisch materiaal (DNA) van planten en dieren is van groot belang voor toepassingen, zoals verrijkingprogramma's in de land- en tuinbouw, maar ook voor de biochemische en farmaceutische industrie.

Bos- en natuurgebieden herbergen min of meer vanzelf hout, vezels en genetische bronnen. Om deze diensten ook op de lange duur te kunnen gebruiken, is het noodzakelijk niet meer te oogsten dan het ecosysteem produceert. Voor bossen betekent dit niet meer oogsten dan jaarlijks bijgroeit. Voor natuurgebieden moet niet meer geoogst worden dan uit de noodzakelijke beheermaatregelen voortvloeit. Voor een duurzaam voortbestaan van de genetische bronnen is het van belang de condities van de ecosystemen zo goed mogelijk op orde te houden. Dan biedt de kwaliteit van de leefgebieden voldoende mogelijkheden om te foerageren, te schuilen en eventueel te overwinteren.

Regulerende diensten

Bestuiving

Bestuiving gaat over de bevruchting van gewassen door insectensoorten, zoals wilde bijen, zweefvliegen, hommels en vlinders. Veel planten dragen pas vrucht, nadat insecten het stuifmeel van de ene bloem naar de andere hebben overgebracht. De benodigde leefomgeving van bestuivers zorgt ook voor een aantrekkelijk landschap. Door te zorgen voor bestuiving

leveren insecten essentiële ecosysteemdiensten voor talloze in het wild voorkomende bloemen, planten, struiken en bomen. Deze insectenbestuivers spelen een beperktere rol als bestuiver in de land- en tuinbouw, maar zijn wel van belang voor het behoud van de biodiversiteit in zijn totaliteit en voor openbaar groen. Ongeveer tachtig procent van de planten in de natuur en in perken en plantsoenen wordt bestoven door insecten. Door in het landschap een geschikte leefomgeving voor insectenbestuivers aan te bieden, hebben zij niet alleen voldoende gevarieerd voedsel en leefruimte, maar levert het ecosysteem ook een aantrekkelijk landschap voor recreanten.

Bodemkwaliteit

Bodembiodiversiteit is een van de drie sleutelfactoren voor bodemkwaliteit, naast voedingsstoffen en organische stof. Hoe rijker de bodembiodiversiteit, hoe beter ze zorgt voor het vrijkomen van voedingsstoffen, en opbouw van bodemstructuur en humusgehalte voor voldoende bodemvocht. Hiermee levert bodembiodiversiteit een essentiële ecosysteemdienst voor de natuurgebieden. Een goede bodemkwaliteit is onmisbaar voor het op peil houden van de bodembiodiversiteit. Bij een goede natuurlijke bodemkwaliteit is minder water en grondbewerking nodig. Ook spoelen minder nutriënten naar grond- en oppervlaktewater uit. Een goede bodemkwaliteit vermindert erosiegevoeligheid, verbetert waterregulatie, verhoogt ziekte- en plaagwering, vergroot zuiveringsvermogen en bevordert koolstofvastlegging in de bodem. Gangen van regenwormen kunnen een stevige stortbui opvangen en afvoeren. Bodembacteriën en bodemschimmels produceren antibiotica die helpen bij de ziekte- en plaagwering van gewassen. De bijdrage van bodemleven aan bodemkwaliteit is een vorm van functionele biodiversiteit.

Koolstofvastlegging

Ecosystemen kunnen een belangrijke rol spelen bij het vastleggen van het broeikasgas koolstofdioxide (CO₂) in de bodem en begroeiing als koolstof. Daarnaast reguleren ecosystemen de hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer en leveren daarmee een bijdrage aan een meer stabiel klimaat. CO₂ wordt in natuurgebieden vastgelegd als koolstof. Niet alleen in bossen, maar ook in andere natuurtypen. Vochtige bossen hebben de grootste koolstofvoorraad per hectare, maar de grootste bodemkoolstofvoorraad ligt onder natuurlijke schraalgraslanden en rietmoeras. Voor de meeste natuurtypen (behalve in bossen) is de koolstofvoorraad in de bodem vele malen hoger dan de voorraad bovengronds in bomen en planten.

Reinigend vermogen bodem, water, lucht

Bodem, water en lucht in geïndustrialiseerde landen, zoals Nederland, zijn vaak vervuild. Fijnstof is een belangrijke vorm van luchtvervuiling en wordt veroorzaakt door onder andere verkeer, industrie en intensieve veehouderij. Fijnstof kan tot ernstige luchtwegaandoeningen leiden. Water en bodem kunnen verontreinigd zijn met meststoffen, bestrijdingsmiddelen uit de landbouw en met afvalstoffen, als zware metalen, uit riolering of industrie. Ecosystemen en specifieke planten- en diersoorten kunnen helpen om deze vervuilende stoffen af te vangen, te verdunnen, te filteren of vast te houden. Micro-organismen kunnen in sommige gevallen helpen met de afbraak van de verontreinigende stoffen. Fijnstof wordt afgevangen door vegetatie, vooral door (naald)bomen. Bossen en bomenrijen kunnen bijdragen aan het verbeteren van de luchtkwaliteit. Micro-organismen breken stoffen af in afvalwater, terwijl riet en biezen en andere helofyten afvalstoffen opnemen en daarmee de waterkwaliteit verbeteren. In de bovenste laag van de bodem zorgen bacteriën en schimmels voor een zelfreinigende werking. Het reinigend vermogen van ecosystemen draagt bij aan een schone leefomgeving voor de mens en is daarmee belangrijk voor de volksgezondheid.

Waterberging

Waterberging is het tijdelijk opvangen van water in de bodem, sloten, beken, rivieren, meren, plassen, etc. Ecosystemen in waterbergingsgebieden dragen bij aan de watervoorziening van vegetaties en het voorkomen van uitdroging. Regenwater dat op de bodem valt, blijft gedeeltelijk in de bodem hangen en zakt deels uit naar het grondwater. Vegetaties op droge groeiplaatsen zijn volledig afhankelijk van het 'hangwater' in de bodem. De berging van regenwater door vegetatie en bodem zorgt voor demping van de pieken en dalen in de waterafvoer van stroomgebieden. Zo wordt enerzijds overstromingen en waterschade voorkomen, en anderzijds continue watervoorziening zeker gesteld. Neervallend regenwater vloeit over het landoppervlak af of zakt in de bodem. Hoe sponziger de bodem, hoe meer regenwater blijft hangen tussen de bodemdeeltjes. Dit zakt geleidelijk uit naar het grondwater en stroomt vanuit daar naar bronnen, beken en rivieren. Vegetatie remt de afstroom van het water en beschermt de bodem tegen harde neerslag, uitdroging en erosie. Plantenresten, bodemdieren en humus

zorgen ervoor dat water in de bodem wordt vastgehouden en bevorderen zo de sponswerking. De aard van het waterbergende ecosysteem en het beheer ervan is sterk bepalend voor de kwaliteit van de waterberging. Een bijkomend voordeel van waterberging is dat het opgevangen water bij droge periodes kan worden benut.

Culturele diensten

Groene recreatie

Groene recreatie beslaat alle vormen van recreatie in een groene omgeving, van sporten in de buitenlucht tot een natuurwandeling maken. Groene recreatie zorgt voor ontspanning, beweging en rust in alle leeftijdscategorieën. Door sport- en recreatiemogelijkheden in de nabije omgeving te hebben, daalt bij volwassenen en kinderen het percentage gezondheidsrisico's. Gevarieerd en meer groen levert ook aantrekkelijkere ruimte op waar kinderen liever spelen. Daarnaast worden wandelingen en fietstochten door de natuur als ontspannen ervaren. Dit zorgt voor een verlaging van stress, depressies en angststoornissen. Aanpak van deze drie gezondheidsklachten heeft een belangrijk aandeel in de kosten van gezondheidszorg. Vanwege vergrijzing hebben ouderen meer vrije tijd om gebruik te maken van recreatiemogelijkheden. Hierbij zorgt groen voor een positief effect op de gezondheid van ouderen. Groene ruimtes zorgen daarnaast ook voor een stijging in waardering van het gebied. Dit heeft een gunstige invloed op de huizenprijzen en aantrekkingskracht van de omgeving.

Natuurlijk erfgoed

Natuurlijk erfgoed is de erfenis van natuurlijke, niet door de mens gemaakte plaatsen, objecten en ontastbare kenmerken. Deze kunnen het platteland en de natuurlijke omgeving omvatten, met inbegrip van flora en fauna. Zoals bijzondere voorbeelden van belangrijke fases van de geschiedenis van de aarde: fossielen, belangrijke lopende geologische processen in de ontwikkeling van aardvormen of belangrijke geomorfe of fysiografische kenmerken. Denk aan fossielen van planten en dieren, bodemlagen of pollen in de bodem die begroeiingen in het verleden weerspiegelen. Ook de belevingswaarde van wilde soorten, wildernis en natuurlijke ecosystemen horen daar bij. En tot slot landschappen en de daaruit voorkomende typen begroeiing, structuren en levende soorten behoren tot het natuurlijk erfgoed. Voorbeelden hiervan zijn de typische begroeiingsvormen, zoals heide- of stuifzand, hakhoutbossen en markante (oude) bomen. Het belang van duurzaam omgaan met ons natuurlijk kapitaal en de historische componenten daarvan is van cruciale betekenis voor het natuurlijk erfgoed. Het belang van bestaand natuurlijk erfgoed wordt groter naarmate meer verdwijnt. Daarnaast komt natuurlijk erfgoed vaak gecombineerd voor met cultureel erfgoed, dit vanwege het feit dat het menselijk gebruik invloed heeft op de waarde van het natuurlijk erfgoed.

Symbolische waarde

Een symbool staat voor een waarneembaar teken of voorwerp dat iets abstracts uitbeeldt. Een symbool krijgt waarde als men een bepaalde betekenis verbindt of gevoel krijgt bij het teken of voorwerp. Zo kunnen natuurlijke bronnen, monumenten uit lang voorbijgeen tijden of natuurlijke formaties een spirituele of religieuze waarde hebben voor mensen. Ook planten en dieren kunnen een belangrijke symbolische waarde hebben. Planten met een belangrijke symbolische waarde als de blauwe knoop en de Spaanse ruit komen bijvoorbeeld voor in de blauwgraslanden van het Vlijmens Ven. Een voorbeeld van een dier met een belangrijke symbolische waarde is bijvoorbeeld het pimperlblauwtje, dat voorkomt in de Moerputten. Symbolische Nederlandse dieren zijn bijvoorbeeld herten die staan voor de Veluwe en bevers voor de Biesbosch. Ook het samenspel van leven en dood in de natuur is van symbolische betekenis. Het duurzaam beheren van de natuur is daarom ook van belang om de symbolische waarde te behouden. Ondanks dat een symbolische waarde lastig is uit te drukken in monetaire waarde, is het vaak onderdeel van een cultuur en traditie en daarom toch waardevol voor bepaalde culturele identiteit.

Wetenschap en educatie

De natuur is één van de belangrijkste bronnen voor wetenschap en educatie. De natuurwetten beschrijven waarom processen werken zoals ze werken en verklaren de fenomenen die van invloed zijn op ons dagelijks leven. Denk hierbij aan de werking van het weer en het klimaat. Maar ook aan de omschrijving van processen in de bodem die bepalend zijn voor de bodemkwaliteit en de waterberging. Door kennis te vergaren over de natuur krijgen we inzicht in hoe we de natuur kunnen beschermen en op een duurzame manier gebruik maken van wat de natuur ons te bieden heeft. In de natuur kunnen mensen ervaren welke dieren en planten leven en welk nut het heeft voor onze gezondheid en welzijn. En door zelf de aantasting van de natuur en het natuurlijk kapitaal te ervaren, voelt de noodzaak om de natuur te beschermen aanzienlijk sterker.

Voor duurzaam gebruik van de natuur is het belangrijk te weten wat de draag- en veerkracht is van ecosystemen. Welke omvang en verscheidenheid is nodig is om ecosystemen intact te houden en duurzaam te kunnen gebruiken? Door meer kennis te vergaren over de natuur kunnen richtlijnen voor behoud en herstel van natuur worden gehaald. Voor educatieve doeleinden is het van belang dat natuur toegankelijk is. Binnen Natuurmonumenten wordt dan ook veel aandacht besteedt aan natuurontwikkeling projecten met educatieve instellingen, zoals bijvoorbeeld de HAS Hogeschool.

3. Resultaten

ecosysteemdiensten

Aan de hand van de interviews over het natuurontwikkelingsproject met bestuurders, de overheid, natuur- en milieuorganisaties in het projectgebied zijn er 11 belangrijke ecosysteemdiensten naar voren gekomen. Er kwam duidelijk een Top 3 naar voren in de interviews die door allen als meest belangrijk en omvangrijk werden genoemd. De interviews zijn gehouden met gedeputeerde Provincie Brabant, wethouder van gemeente Heusden, Waterschap Aa en Maas, onderzoekcentrum B-ware, Vlinderstichting, Staatsbosbeheer, Brabant Water, HAS Hogeschool en Natuurmonumenten.

Top 3 Ecosysteemdiensten

Bodemkwaliteit

- De bodemkwaliteit is sterk toegenomen door 40 cm. afgraven van 170 hectare monotone landbouwgrond. Hierdoor is de grond met veel meststoffen en pesticiden hier verdwenen. Belangrijk doel is lagere fosfaatgehalten en een hogere waterstand.
- Er ontstaat nu een grotere biodiversiteit boven de grond door de juiste biogeochemische condities en een goed/ divers bodemleven. Dit proces heeft een extra impuls gekregen door maaisel in het natuurgebied te verspreiden, om de groei van zowel doelsoorten als bodemfauna te stimuleren.
- De bodemkwaliteit voor landbouwkundige activiteiten is afgenomen. De bodemcondities zijn geoptimaliseerd voor de fosfaat-gelimiteerde blauwgraslanden.

Waterberging

- Waterberging vermogen toegenomen 0 -> 2,3 miljoen m³, door koppeling, onder de rijksweg A59 door, met het Engelermeer in 2020 naar 4,5 miljoen m³.
- Door de inrichting is de veiligheid van de 150.000 inwoners in Den Bosch nu in theorie 1 keer in 150 jaar. Dankzij de extra hectaren die beschikbaar zijn ten tijde van overstroming.
- Waterkwaliteit voor natuurwaarden a.d.h.v. Europese KRW-richtlijnen, overmatig water afgestroomd voor agrarisch gebruik, kwelwater hergebruikt in ander deel natuurgebied. Bodem en waterkwaliteit verbeterd, minder mest en niet uitspoelen.

Groene recreatie

- De Groene recreatie binnen het gebied is toegenomen door omvorming van landbouwgrond naar donkergroene natuur, betere doorstroming van meer kwelwater in sloten van de waterloop, waardoor meer vochtigere schraalgraslanden ontstaan, dus een waardevollere en schonere natuur. Dit zorgt voor een gezondere bodem, lucht en water en een groener recreatiegebied voor bezoekers.
- Geen bergen in Nederland, moeten het hebben van onze groene natuurgebieden als recreatie. Belangrijk uitloopgebied met nog meer wandelroutes en fietsverbindingen voor ontspanning en recreatie voor bezoekers in omliggende gebieden.
- Het natuurontwikkelingsproject zorgt bij de omliggende inwoners voor grote invloed op de bewustwording van het belang van de natuur voor mens en maatschappij.

Overige ecosysteemdiensten

Drinkwater

- Brabant water haalt naast het gebied drinkwater vanuit diepe grondwaterpakketten, die worden beschermd door kleipakketten. Door het verdwijnen van het landbouwkundig gebruik met uitspoeling van mest- en gifstoffen werkt het vooral op de langere termijn door. De natuurinrichting zorgt voor schoner drinkwater dat in de toekomst geproduceerd zal worden.

Hout, vezels, genetische bronnen

- De graslanden gaan in de toekomst veel maaisel opleveren. Dit kan gebruikt worden voor zaden, veevoer en vezels. Ongeveer 10 hectare aan maaisel vanuit het gebied kan hergebruikt worden om te zaaien. Daarnaast gaat 1000 ton naar de agrarische sector als veevoer. Het overige maaisel kan worden ingezet voor de duurzame winning van natuurlijke vezels.

Bestuiving

- De natuurinrichting levert meer voedsel (nectar) en nestgelegenheid voor insecten. Dus er is zeker een toename in het aantal bestuivers binnen en rondom het Natura 2000-gebied, maar echte stijging is pas waarneembaar na enkele jaren in de toekomst. Door het juiste beheer blijven de natuurbeheerders zich inzetten voor bloemrijke graslanden in de toekomst.

Koolstofvastlegging

- Koolstofvastlegging ten behoeve van het beperken van de opwarming van de aarde speelt in dit gebied een grote rol. Hoeveelheid beschikbare koolstofopslag zeker toegenomen, hooilanden kunnen vele malen meer koolstof vastleggen dan landbouwgronden. Daarnaast ook opbouw van organische stoffen in schraallanden.

Symbolische waarde

- Het Pimpernelblauwtje is van grote waarde als boegbeeld van blauwgrasland, zeldzame en kwetsbare vlindersoort die zorgt voor toename aan biodiversiteit binnen het Natura2000-gebied. Erg belangrijke vestigingsplek op de enige locatie in Nederland. Soort ambassadeurs functie voor het project en symbool voor gebied.

Reinigend vermogen

- Reinigend vermogen van de bodem, de lucht en het water verbeterd, doordat de landbouw heeft plaatsgemaakt voor natuur, waardoor minder stankoverlast door ammoniak voorkomt tijdens bemesting, daarnaast zullen minder nutriënten uit- en afspoelen naar het grond- en oppervlaktewater.
- Het afgraven van voedselrijke bouwvoor en veranderd grondgebruik/stoppen van bemesting is een radicale verbetering van de bodemkwaliteit en het maaiveld. Groot belang voor de schonere natuur, lucht, bodem en waterkwaliteit, voor een robuustere en donkeregroene natuur. Beter voor de gezondheid en ontspanning van omgeving.

Wetenschap en educatie

- HAS Hogeschool heeft naar eigen zeggen kansen laten liggen en had zich nauwer bij projecten moeten betrekken als onderwijsinstelling. Waardoor helaas te weinig kennis en ervaring vanuit het project naar de HAS is overgedragen. Naast de huidige excursies zal er daarom meer contact zijn over onderzoeksmogelijkheden.
- Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer hebben zelf nieuwe ervaringen opgedaan met manieren van enten, plaggen en maaisel. Voor een efficiëntere natuurontwikkeling. Deze kennis wordt via het natuurbeheer-netwerk verder in Nederland en daarbuiten gedeeld.

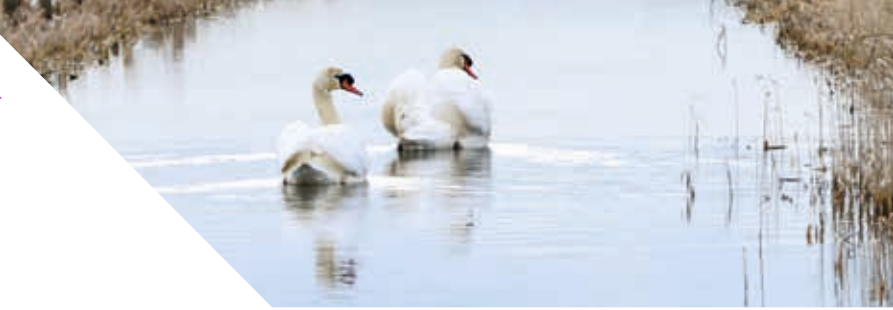
4. Resultaten

bezoekersonderzoek

Over een tijdsbestek van 1 maand zijn online en op verschillende locaties in het veld enquêtes gehouden. De vragen gingen onder andere over de ervaringen van bezoekers binnen het natuurgebied in relatie tot het LIFE+ natuurontwikkelingsproject 'Blues in the Marshes', daarbij hebben 86 bezoekers de enquêtes ingevuld en waren de resultaten als volgt:

- Er komt naar voren dat van de bezoekers 52% *mannelijke bezoekers* zijn en 48% *vrouwelijke bezoekers* zijn, met een gemiddelde leeftijd van 51,3 jaar. De jongste respondent was 20 jaar, de oudste 76 jaar (Q1; Q2).
- 62% van de bezoekers beschouwt zichzelf als *natuurliefhebber*; de andere 38% ziet zichzelf als *recreatief gebruiker* (Q4).
- Uit de postcodecheck (niet opgenomen in de vragenlijst) blijkt dat het overgrote deel (95%) van de respondenten uit de directe omgeving (<10 km) komt.
- De reden van het bezoek bestond vooral uit *wandelen* (68%), *natuur* (53%), *ontspanning* (41%), *vogels kijken* (19%), en *fotografie* (17%) (Q5).
- Het gebied werd door 36% *dagelijks/wekelijks* bezocht, door 28% *maandelijks*, door 26% *jaarlijks*, en voor de overige 10% was dit het *eerste* bezoek (Q6).
- Het gebied werd in verschillende samenstellingen bezocht, namelijk *alleen* (51%), *met partner* (49%), *met het gezin* (12%), *met groep, collega of hond* (10%) (Q7).
- Het meest gewaardeerd aan het gebied waren de *rust* (28%), het *afwisselend landschap* (24%), daarnaast de *weidsheid, wandelroutes en historie* (10%) (Q8).
- Ook werd duidelijk dat 82% van de bezoekers *geen horeca* bezoekt voor of na het bezoek aan het natuurgebied (Q9).
- Het bleek dat 69% van de bezoekers *bekend* was met het natuurontwikkelingsproject, waarbij overig 31% *nog niet op de hoogte* was (Q12).
- Ook was 80% van de bezoekers *bekend met het pimpernelblauwtje* (Q13).
- Voor het natuurontwikkelingsproject kreeg het gebied een cijfer dat gemiddeld kwam op een 6,8, echter kreeg het gebied na het natuurontwikkelingsproject een gemiddeld cijfer van 8,4, waar 80 deelnemers cijfers hadden toegekend (Q14; Q15). Deze cijfers komen uit dit onderzoek, er is geen meting voorafgaand aan het project geweest.
- Ook *bezoekt* 39% van de bezoekers het gebied *vaker* na het natuurontwikkelingsproject, waarvan 49% van de bezoeken *gelijk* was gebleven en overige 12% als *eerste* bezoek (Q16).
- Het gebied kan aantrekkelijker worden gemaakt door meer *wandelmogelijkheden* (34%), *meer informatie in het veld* (18%), *een route app* (14%), *meer activiteiten/excursies* (13%), overig: *meer bankjes en minder afval* (Q17).
- De *Moerputtenbrug* was voor 40% de meest favoriete plek in het natuurgebied, *het vlonderpad in de Moerputten* voor 26%, *de Bijenwei* voor 10% en *de overige* favoriete plekken waren verdeeld over het natuurgebied (Q19).

5. Conclusies

Ecosysteemdiensten

Naar aanleiding van de gesprekken met diverse stakeholders die betrokken zijn bij het gebied zijn er een aantal conclusies te trekken. Deze hebben vooral betrekking op de kwaliteit van de diensten.

In de gesprekken zijn er elf ecosysteemdiensten erkend die het gebied leveren na realisatie van het project. Bij alle diensten kwam naar voren dat hun waarde positief is toegenomen. De drie belangrijkste ecosysteemdiensten die door de realisatie van Blues in the Marshes naar voren komen zijn in volgorde van belangrijkheid:

1. Waterberging; de mogelijkheden voor waterberging waren tevens uitgangspunt van Blues in the Marshes. De waarde is van 0 m³ waterberging naar 2,3 milj. m³ gestegen.
2. Groene Recreatie; volgens de bestuurders werd het gebied vooral gebruikt om door heen te fietsen en natuurlijk worden de Moerputten al jaren goed bezocht. Maar na inrichting is het hele gebied veel interessanter geworden om langer te verblijven en zijn de wandelmogelijkheden vergroot. Dit biedt duidelijk ook mogelijkheden voor de aangrenzende horeca ondernemers. De bewoners van de dorpen gaan er nu vaker op uit en hebben veel geleerd over de rijke historie en natuur van hun leefomgeving.
3. Bodemkwaliteit; de toename van de bodemkwaliteit wordt door iedereen als een belangrijke vooruitgang gezien. Door het omzetten van 170 ha intensieve landbouwgrond naar natuurgrond is het bemesten en eventueel gebruik van pesticiden gestopt. Hierdoor is er geen uitspoeling meer in de bodem en naar het grondwater. Bovendien is de meest vervuilde toplaag verwijderd. Dit is een enorme vooruitgang voor het verbeteren van de bodemkwaliteit waar de natuurlijke processen weer goed op gang zijn gekomen.

Bezoekersonderzoek

Door de bezoekersenquête (n=86) is er een duidelijk beeld ontstaan over de kennis van het LIFE-project en de recreatieve beleving en natuurbeleving van het gebied.

Tijdens de projectperiode is regelmatig en op verschillende manieren gecommuniceerd in en met de omgeving. Dit heeft bijgedragen aan een grotere bekendheid van het natuurontwikkel-project (69%). Ook de bekendheid met het 'vlaggenschip' van het project is het goed gesteld. Maar liefst 80% van de ondervraagde personen kent het pimperlblauwtje.

Rust, weidsheid en een afwisselend landschap. Samen met de vele vogels die je kunt zien in het gebied en de wandelmogelijkheden, zorgen deze kenmerken voor een hoge waardering voor het gebied. Kreeg het gebied eerst een 6,8 van de deelnemers, nu het LIFE-project Blues in the Marshes is afgerond is dit cijfer reeds gestegen naar een 8,4. Met daarbij de opmerking dat de natuur zich nog steeds aan het ontwikkelen is.

Het hoge cijfer staat niet op zichzelf. Want 39% van de ondervraagden, geeft ook aan het gebied na uitvoering van Blues in the Marshes vaker te bezoeken.

Verbeterpunten en/of wensen die genoemd worden zijn meer wandelmogelijkheden en informatievoorziening en heel concreet meer bankjes en minder afval. Natuurmonumenten neemt deze opmerkingen mee bij toekomstige inrichting.

Vervolg

Natuurmonumenten neemt het gebied vanaf nu mee in haar systematiek om elke 6 jaar een bezoekersonderzoek te houden. Dan worden ook de resultaten duidelijk van maatregelen die genomen zijn in het LIFE-project en de Visie op Natuurbeleving die voor dit gebied is ontwikkeld.

6. Bijlagen

A. INTERVIEWVRAGEN

Bij de interviews kreeg iedereen de algemene vragen voorgelegd. Afhankelijk van de rol binnen het project werden ook vragen over de verschillende diensten gesteld.

ALGEMENE VRAGEN

Vraag 1. Wat is uw naam en uw functie binnen het bedrijf?

Vraag 2. Welk natuurgebied bezoekt u het liefst en welke natuuractiviteit doet u dan graag?

Vraag 3. Hoe bent u zelf betrokken geweest bij het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'?

Vraag 4. Hoe ziet u het belang in dergelijke natuurprojecten voor mens en maatschappij?

Vraag 5. Met welke ecosysteemdiensten bent u zelf betrokken binnen uw functie? (Hoe?)

Vraag 6. Top 3 van belang van deze ecosysteemdienst(en) voor mens en maatschappij?

PRODUCTIEVE DIENSTEN

Drinkwater

Vraag 1. Denkt u dat de kwaliteit van het geproduceerde drinkwater binnen het gebied is verbeterd als gevolg van het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Hoe?)

Hout, vezels en genetische bronnen

Vraag 1. Hoe levert dit gebied hout, vezels en genetische bronnen? (Welke?)

REGULERENDE DIENSTEN

Bestuiving

Vraag 1. Denkt u dat meer bestuivers binnen en rondom het Natura2000-gebied zijn gevestigd door het LIFE+ Project Blues in the Marshes?

Meer nestgelegenheid voor bestuivers, dus waarschijnlijk een toename binnen en rondom het gebied, maar pas waarneembaar na enkele jaren in de toekomst.

Bodemkwaliteit

Vraag 1. Welke relatie bodemkwaliteit > natuurontwikkeling? (Welke maatregelen?)

Vraag 2. Verwacht u dat de bodemkwaliteit binnen het gebied is verbeterd als gevolg van het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Hoe?)

Reinigend vermogen bodem, water, lucht

Vraag 1. Wat is het belang van reinigend vermogen voor natuur en mens?

Vraag 2. Verwacht u dat de kwaliteit van de bodem, het water en de lucht in en rondom het gebied is verbeterd als gevolg van het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Hoe?)

Koolstofvastlegging

Vraag 1. Wat is het belang van CO₂ vastlegging voor natuur en mens? (Hoe in dit gebied?)

Vraag 2. Denkt u dat binnen het gebied meer koolstof in de vegetatie en bodem kan worden vastgelegd door het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Waardoor?)

Waterberging

Vraag 1. Hoe levert dit gebied ruimte voor waterberging?

Vraag 2. Wat is de relatie HoWaBo > LIFE?

Vraag 3. Wat is het verschil in het waterbergend vermogen van het gebied tussen voor en na het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Waardoor?)

Vraag 4. Wordt er gewerkt aan verbetering van de waterkwaliteit door deze natuuropgave?

CULTURELE DIENSTEN

Groene recreatie

Vraag 1. Hoe belangrijk vindt u groene recreatie voor uw gemeente?

Vraag 2. Vind u dat het aandeel aan groene recreatie binnen het gebied is toegenomen door het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Waardoor?)

Vraag 3. Vind u dat de kwaliteit van groene recreatie binnen het gebied is verbeterd als gevolg van het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes'? (Hoe?)

Symbolische waarde

Vraag 1. Hoe ziet u de symbolische waarde van het pimpernelblauwtje voor dit gebied?

Vraag 2. Vind u dat het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes' bijgedragen heeft aan de toename van symbolische waarde binnen het gebied? (Hoe?)

Wetenschap & Educatie

Vraag 1. Hoe ziet u het belang in van de wetenschap en educatie voor uw gemeente?

Educatie is zeer belangrijk om waardering en begrip te creëren bij bewoners voor natuurbescherming en ontwikkeling. Wetenschap is interessant voor professionele partijen maar van minder van belang voor gebruikers van het gebied.

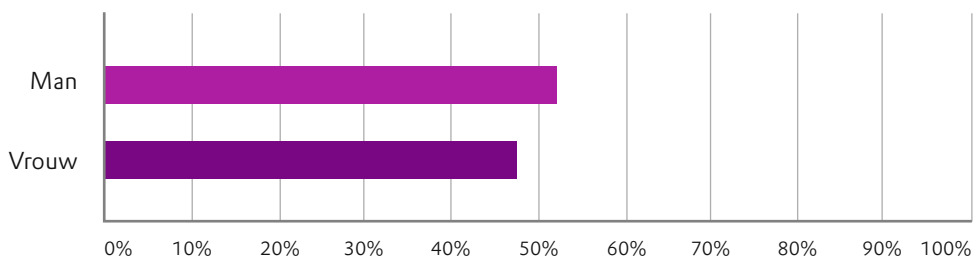
Vraag 2. Vind u dat het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes' heeft gezorgd tot meer overdracht van kennis en opdoen van ervaring binnen de 1. wetenschap en 2. educatie?

Vraag 3. Hoe zal in de toekomst door het LIFE+ Project 'Blues in the Marshes' verbetering plaatsvinden voor de vestiging van pimpernelblauwtjes en donkere pimpernelblauwtjes?

B. ENQUÊTERESULTATEN BEZOEKERSONDERZOEK 'BLUES IN THE MARSHES'

Q1 Bezoeker

Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Man	52,33% 45
Vrouw	47,67% 41
TOTAAL: 86	

Q2 Leeftijd

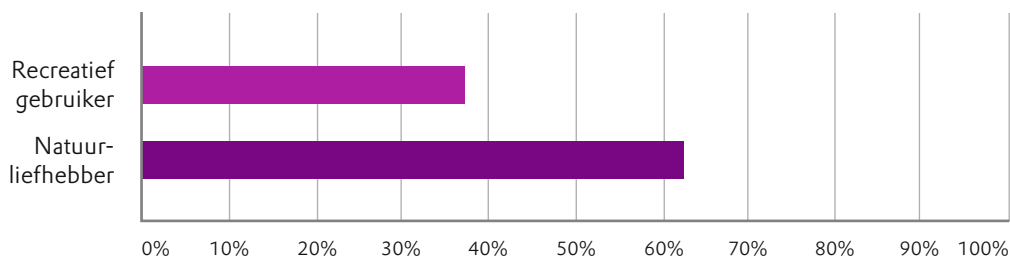
De leeftijd van de deelnemers (n=86) aan de enquête varieerde van 20 t/m 76 jaar. De gemiddelde leeftijd was 51,3 jaar.

Q3 Bezoeker

Uit de resultaten blijkt dat het merendeel (>80%) van de bezoekers uit de directe omgeving komt van het plangebied. Dit ligt in de lijn der verwachting. Het geeft aan dat hier in de communicatie en het betrekken van geïnteresseerden ook rekening mee gehouden kan worden.

Q4 Wat voor bezoeker bent u voornamelijk?

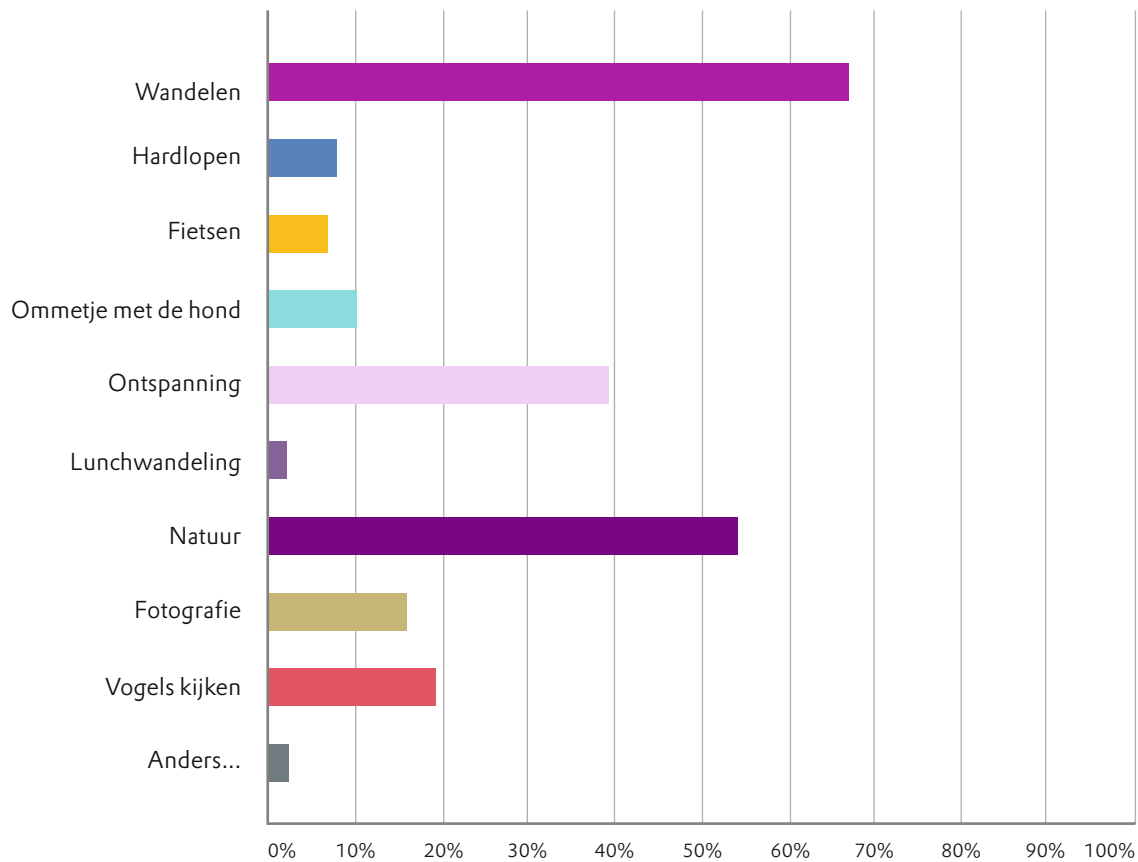
Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Recreatief gebruiker	37,21% 32
Natuur- liefhebber	62,79% 54
TOTAAL: 86	

Q5 Wat is de reden van uw laatste bezoek?

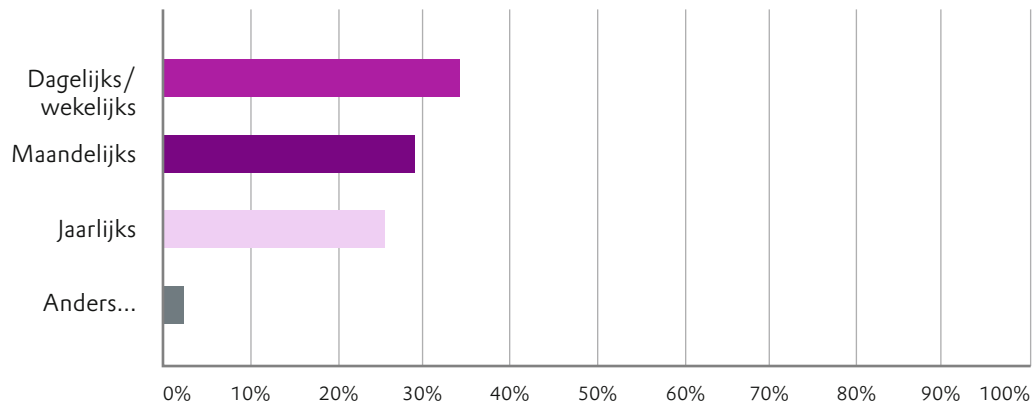
Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Wandelen	67,44%	58
Hardlopen	8,14%	7
Fietsen	6,98%	6
Ommetje met de hond	10,47%	9
Ontspanning	39,53	34
Lunchwandeling	2,33%	2
Natuur	54,65%	47
Fotografie	16,28%	14
Vogels kijken	19,77%	17
Anders...	2,33%	2
TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86		

Q6 Hoe vaak bezoekt u het gebied?

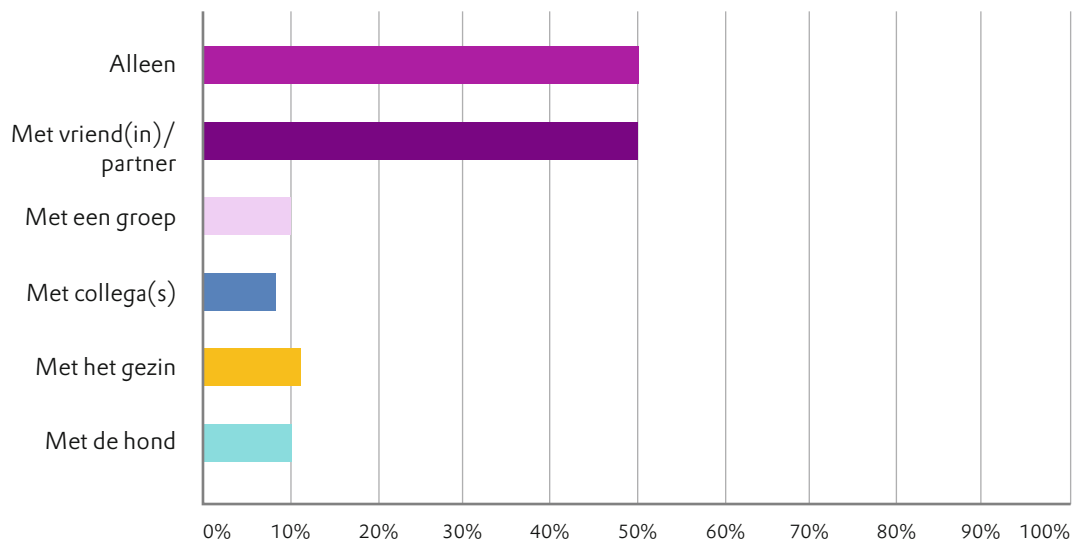
Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Dagelijks/wekelijks	34,88%	30
Maandelijks	29,07%	25
Jaarlijks	26,74%	23
Eerste bezoek	9,30%	8
TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86		

Q7 In welke samenstelling bezoekt u het gebied meestal?

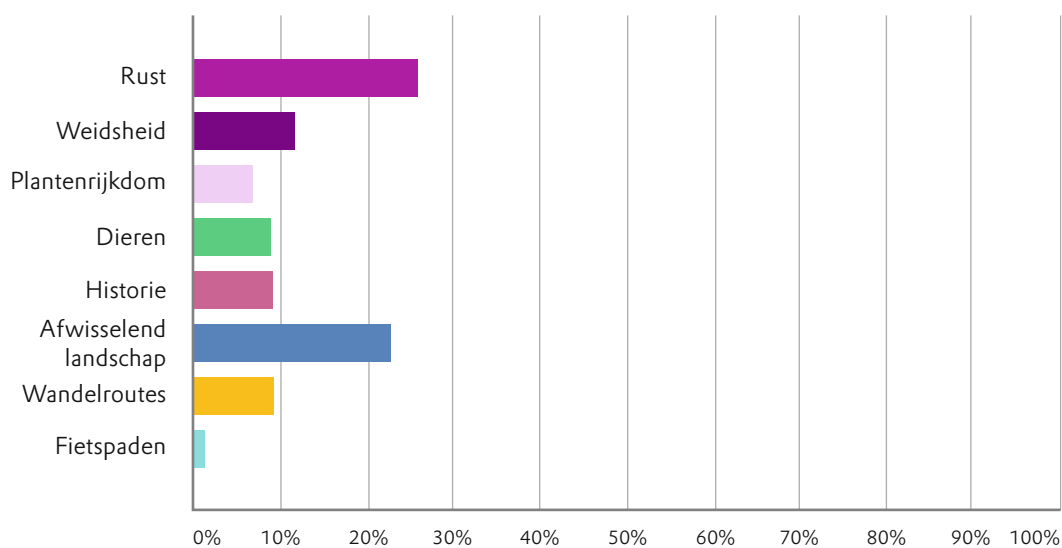
Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Alleen	50,00%	43
Met vriend(in)/partner	50,00%	43
Met een groep	10,47%	9
Met collega's	8,14%	7
Met het gezin	11,63%	10
Met de hond	10,47%	9
TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86		

Q8 Wat waardeer je het meest aan het gebied?

Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

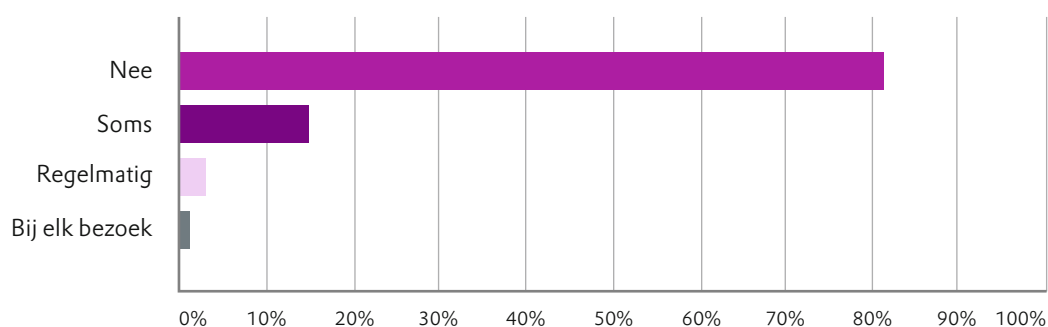

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Rust	26,74% 23
Weidsheid	12,79% 11
Plantenrijkdom	6,98% 6
Dieren	9,30% 8
Historie	9,30% 8
Afwisselend landschap	23,26% 20
Wandelroutes	9,30% 8
Fietspaden	2,33% 2

TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86

Q9 Bezoekt u ook horeca voor of na uw bezoek?

Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Nee	81,40% 70
Soms	13,95% 12
Regelmatig	3,49% 3
Bij elk bezoek	1,16% 1

TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86

Q10 Welke horeca-gelegenheid heeft u als laatste bezocht?

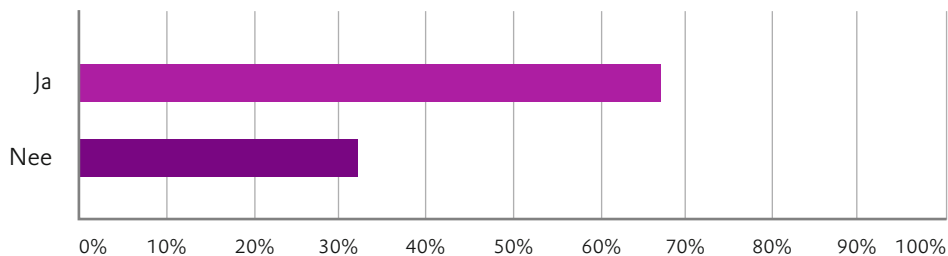
In de directe omgeving van de natuurgebieden liggen enkele horecapunten. Slechts een enkele keer wordt een van deze punten genoemd. Verreweg het grootste deel van de bezoekers heeft aangegeven géén gebruik gemaakt te hebben van horeca. Wij verwachten dat dit komt doordat het merendeel van de bezoekers in de directe omgeving van het gebied woont.

Q11 Hoeveel heeft u ongeveer uitgegeven bij het laatste bezoek?

De antwoorden op deze vraag waren niet altijd logisch, omdat er ook bedragen werden genoemd bij een ander horeca-bezoek, dan die bij het plangebied. Desondanks zie je dat met gemiddeld tussen de € 5 en € 20 uitgeeft met enkele uitschieters naar boven, tot € 100,-.

Q12 Bent u bekend met de natuurontwikkeling die aan de zuidkant van Den Bosch, Vlijmen en rond Vught heeft plaatsgevonden onder de noemer 'Blues in the Marshes'?

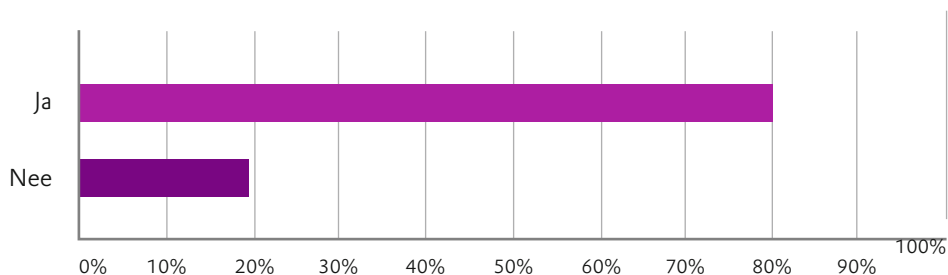
Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Ja	67,44% 58
Nee	32,56% 28
TOTAAL: 86	

Q13 Kent u het pimperlblauwtje?

Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

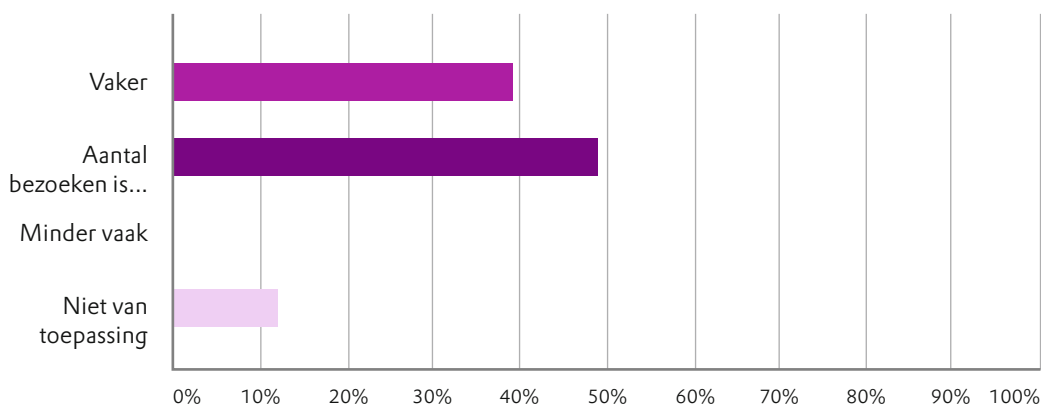
ANTWOORDKEUZEN	REACTIES
Ja	80,23% 69
Nee	19,77% 17
TOTAAL	86

Q14 & 15 Welk cijfer krijgt het gebied van u voor én na de herinrichting?

Het is één van de meest concrete vragen waaruit blijkt dat het LIFE-project Blues in the Marshes impact gehad heeft op het gebied. Geven de respondenten het gebied voor het project een 6,8, nu het voltooid is krijgt het gebied een 8,4.

Q16 Bezoekt u het gebied vaker na het natuurherstelproject?

Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Vaker	39,53%	34
Aantal bezoeken is gelijk gebleven	48,84%	42
Minder vaak	0,00%	0
Niet van toepassing	11,63%	10
TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86		

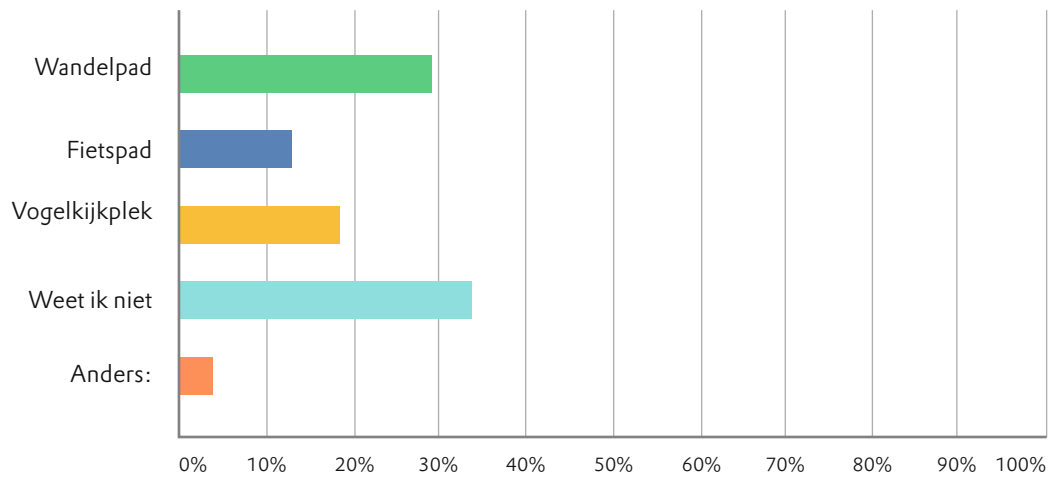
Q17 Hoe kan het gebied nog aantrekkelijker worden?

Wat kan er verbeterd worden? Daar geven de respondenten uiteenlopende antwoorden. Het meest genoemd, door ruime een derde (34%): meer wandelmogelijkheden. Daarnaast ziet men ook meer mogelijkheden voor informatievoorziening (18,5%), een route app (13,6%) en tot slot meer activiteiten (12,5%). Op de open vraag 'Anders' komen nog ideeën binnen, zoals:

- Zo hier en daar een boom en houtwallen langs de randen
- Meer bankjes, veiligere trappen horeca toeloop routes voor honden
- Bij wandelroutes tijd aangeven
- Toegang beperken voor crossmotors of wielrenners die heel hard rijden en daardoor oversteken de mensen, kinderen en honden op een haartje na missen
- Instagram pagina met foto's! Deel foto's van bezoekers, er komen zoveel mooie foto's voorbij op instagram van de moerputten, Vlijmens Ven en het Gement
- Natte gebieden tot in mei nat houden voor de steltlopers
- Ik mis nog vogel(kijk)torens/hutten voor fotografen, bollenvelden voor toeristen, loslooppaden voor honden en meer wilde dieren met (eco)omheining of (over)plaatsen vanuit andere provincies.
- Minder vuil op parkeerplaats en in de gebieden, minder hondenpoep
- Iets aan de natte stukken doen, minder modderige paden
- Meer bankjes (maar ben bang dat die juist ook toename van zwerfvuil betekenen)
- Het moet niet te aantrekkelijk worden om te voorkomen dat het volloopt!
- Afsluiten van de snelwegen, maar dat is lastig, verbieden voor loslopende honden...
- Veiliger, handigere, trappen

Q18 Wat voor functie past het beste bij de Honderdmorgensedijk?

Beantwoord: 86 Overgeslagen: 0

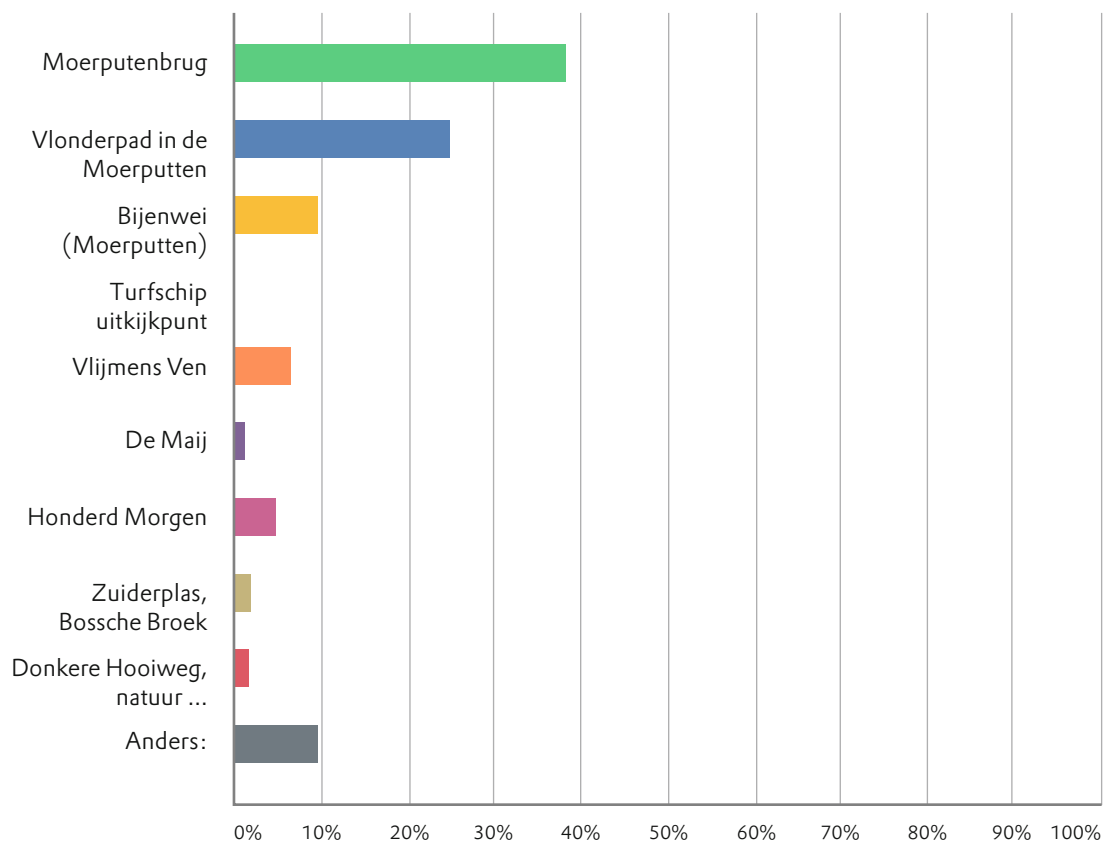

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Wandelpad	29,07%	25
Fietspad	12,79%	11
Vogelkijkplek	18,60%	16
Weet ik niet	34,88%	30
Anders:	4,65%	4

TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 86

Q19 Wat is uw favoriete plek in het hele gebied?

Beantwoord: 84 Overgeslagen: 2

ANTWOORDKEUZEN	REACTIES	
Moerputtenbrug	81,40%	32
Vlonderpad in de Moerputten	13,95%	21
Bijenwei (Moerputten)	3,49%	8
Turfschip uitkijkpunt	1,16%	0
Vlijmens Ven	7,14%	6
De Maij	1,19%	1
Honderd Morgen	4,76%	4
Zuiderplas, Bossche Broek	2,38%	2
Donkere Hooiweg, natuur Bossche Broek	2,38%	2
Anders:	9,52%	8
TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN: 84		

Q20 Heeft u zelf nog opmerkingen?

Een groot deel van de respondenten heeft deze vraag niet ingevuld of had geen verdere opmerkingen. Een aantal opmerkingen die gemaakt zijn:

- Parkeervoorzieningen.
- Het zou heel fijn zijn als er prullenbakken en wat bankjes op de routes aanwezig zouden zijn.
- Gebieden aan elkaar koppelen de ham naar honderdmorgen.
- Het is een geweldig gebied geworden, maar dat was het al.
- Zorg ervoor dat de natuur natuur blijft en zwicht niet voor recreatiedruk!
- Meer paden door het gebied.
- Vlonderplanken kapot, meer losloopgebied hond.
- Mensen honden aangelijnd.
- Minder jeugd bij parkeerplek.
- Ik heb de Moerputten pas een jaar geleden ontdekt, maar ben er stapelverliefd op geworden.
- Bossche Broek een beetje wild laten, recentelijk, erg aangelegd met dijkjes, hekwerken en afgravingen.
- Misschien nog aantrekkelijker maken voor vogels.
- Iets meer variatie in wandelmogelijkheden. Blijft telkens hetzelfde rondje.
- Het is een prachtig gebied waar we zuinig op moeten zijn.

Deze opmerkingen, evenals die van vraag 17, worden meegenomen bij verdere ontwikkelingen in het gebied.

LIFE11NAT/NL/000770

Natuurmonumenten